

La intervenció educativa amb adolescents en conflicte amb la llei en medi obert. La part invisible de l'educació judicial a València

Educational intervention with teenagers in conflict with the law in an open environment. The invisible part of legal education in Valencia

Eva Reina Giménez¹

ORCID: 0000-0002-4395-108X

María García Muñoz²

ORCID: 0000-0003-1341-9399

Recepció: 09/02/20. Revisió: 20/02/20. Acceptació: 31/03/20

Per citar: Reina Giménez, E., i García Muñoz, M. (2020). La intervenció educativa amb adolescents en conflicte amb la llei en medi obert. La part invisible de l'educació judicial a València. *Revista de Treball Social*, 218, 41-59. DOI: 10.32061/RTS2020.218.03

Resum

Amb aquest article hem indagat en la realitat de les persones adolescents en conflicte amb la llei, així com en la feina que han implementat des del medi obert els equips professionals que treballen amb aquest col·lectiu des d'ajuntaments o mancomunitats de la província de València.

La Llei orgànica de responsabilitat penal dels menors estableix un catàleg extens de mesures aplicables, tant en medi obert com en medi tancat, però sense perdre de vista la perspectiva sancionadora-educativa que li és pròpia, ha de prioritzar l'interès del menor a l'hora d'adoptar la mesura judicial més idònia, d'una manera flexible, atenent al cas concret i a l'evolució personal de la persona sancionada durant l'execució de la mesura. Per això, un gran nombre d'aquestes mesures són mesures que

1 Doctora en ciències socials. Professora associada del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Facultat de Ciències Socials a la Universitat de València. Tècnic de mesures judicials en medi obert a l'Ajuntament d'Alaquàs (València). eva.reina@uv.es

2 Professora associada del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Facultat de Ciències Socials a la Universitat de València. Tècnic de mesures judicials en medi obert a l'Ajuntament de Burjassot (València). maria.garcia-munoz@uv.es

s'imposen perquè es duguin a terme en medi obert, i aquí la Comunitat i la inserció hi juguen un paper rellevant.

L'execució de les mesures imposades judicialment correspon a les entitats públiques de protecció i reforma de les comunitats autònomes, sota el control inexcusable del jutge de menors. Com que qui implementà les mesures és el personal tècnic dels ajuntaments i les mancomunitats, és a través d'aquests ens que es podrà presentar un perfil dels adolescents en conflicte amb la llei després d'analitzar la documentació i de dur a terme entrevistes en grup amb el personal tècnic que fa la seva feina en l'àmbit de les mesures judicials.

Paraules clau: Mesura judicial, adolescent en conflicte amb la llei, medi obert, llibertat vigilada, convivència en grup educatiu.

Abstract

This article seeks to research into the reality for teenage people in conflict with the law, as well as the efforts implemented from an open environment by the various professional teams working with said group at town councils or local associations in the province of Valencia.

The Organic Act on criminal liability of minors sets out a broad catalogue of applicable measures in open and closed environments; however, from an educational-disciplinary perspective, the interests of the minor within flexible judicial adoption of the most relevant measure must prevail based on the characteristics of the specific case and the personal development of the individual disciplined during the enforcement of the measure. Consequently, a large number of these are measures that are imposed for the development of said minors in an open environment, whereby the community and the integration of the minor in it are highly relevant.

It is incumbent on public entities for protection and reform in the autonomous communities, under the inexcusable control of the juvenile judge, to enforce judicially imposed measures; accordingly, the technical staff at town councils and local associations will implement these measures working alongside the minor and, as a result, it is these entities that may offer a profile of the teenagers who are in conflict with the law following an analysis of the documentation and the group interview technique with the technical staff who carry out their professional work in the field of judicial measures.

Keywords: Judicial action, teenager in conflict with the law, open environment, probation, coexistence in an educational group.

1. Introducció

En l'estructura de la societat postindustrial, hi trobem una dualització social que implica l'existència d'un conflicte entre les persones que tenen oportunitats socials i les que han de lluitar per la supervivència cada dia; entre qui té una feina assegurada amb les prestacions i les proteccions que això implica i qui ha d'acceptar la flexibilitat laboral o l'atur com a forma de vida.

Parlar de vulnerabilitat i exclusió social és parlar d'aquest conflicte, és parlar de desigualtat social, d'estratificació social; de la relació dins/fora, de les persones incloses i de les persones excloses. Cal tenir en compte, però, que no hi ha un estat definitiu que distingeixi les persones que són a dins de les que són a fora, sinó que parlem més aviat d'un procés, d'una trajectòria que condueix al trencament dels vincles socials.

En l'àmbit social, podem identificar la vulnerabilitat com "l'aparició de diferents problemes en els àmbits relacionals, socials, culturals i econòmics, que es corresponen amb un estat inicial de gravetat moderada i que, posteriorment, mitjançant un procés d'intensificació, agreujament o acumulació de nous factors de vulnerabilitat, poden arribar a cristal·litzar en situacions d'exclusió" (López Blasco, Monje, Navarro i Uceda, 2006, p. 68).

En l'àmbit dels serveis socials, hi ha una correlació entre el terme *menor en risc* i el terme *menor vulnerable*; un fa referència a l'altre (Morente, 1997). Per tal de precisar metodològicament el que ens diria que un adolescent està integrat, en situació de vulnerabilitat o ja en procés d'exclusió, prenem de referència les aportacions de Castel (1995) quan classifica la societat occidental actual en tres zones: zona d'integració (risc baix), zona de vulnerabilitat (risc mitjà) i zona d'exclusió (risc alt). Seguint l'autor, una part important de la població es troba en una situació d'instabilitat que es manifesta a través de la inseguretat i la precarietat respecte a la seva situació laboral i, en conseqüència, en una fragilitat dels suports socials i familiars; una situació que es correspon amb la zona de vulnerabilitat.

Aquesta perspectiva permet entendre els processos que poden portar les persones de la zona d'integració social a la zona d'exclusió. Es deixa de parlar de col·lectiu exclosos com un estat per incidir en els processos que en les trajectòries personals poden portar als fenòmens de trencament i crisi d'identitat, posant l'accent en la crisi del vincle social. El concepte d'exclusió social no pot legitimar l'existència de dos mons –els integrats i els exclosos– sense analitzar la relació d'interdependència que hi ha entre els uns i els altres.

Per definir el concepte d'exclusió social, adoptarem la definició següent:

Un procés d'allunyament progressiu d'una situació d'integració social en què poden distingir-se diversos estats en funció de la intensitat: des de la precarietat o vulnerabilitat fins a les situacions d'exclusió més greus. Situacions en què es produeix un procés d'acumulació de barreres o riscos en diferents àmbits (laboral, formatiu, sociosanitari, econòmic, relacional i habitacional) per un costat, i de limitació d'oportunitats d'accés als mecanismes de protecció per l'altre (Laparra et al., 2007, p. 29).

En la definició, s'esmenta un factor identificatiu de la naturalesa de l'exclusió social, el factor acumulatiu de barreres o riscos, de problemes. L'exclusió social és un procés, per tant és mòbil i dinàmica; i té un caràcter multifactorial i multidimensional que obliga a fer una anàlisi de les dimensions i els factors amb l'objectiu de comprendre el procés que pot portar un col·lectiu al camí de l'exclusió.

En aquest context de vulnerabilitat i exclusió social, es dona a més una dinàmica social perversa d'individualització dels riscos (Beck, 1998), el màxim exponent de la qual és que la societat, emparada en el discurs de la igualtat d'oportunitats, atribueix la responsabilitat de l'èxit o el fracàs només a les persones; un procés global del qual no són aliens els adolescents, sinó que en són una expressió específica.

Els adolescents són posats en situació de risc i vulnerabilitat en diferents contextos: problemes d'instabilitat material, social o afectiva; necessitat de formació i preparació per al futur; debilitament o falta de referències familiars, institucionals o grupals; manca d'espais de reconeixement familiar o grupal; per l'aparença física, l'orientació sexual, la pertinença a minories ètniques o pel fet de viure en contextos urbans desfavorits; manca de promoció d'espais de producció i participació en els que es construeixi una pertinença i una identitat. La societat exerceix el locus del control extern sense analitzar ni avaluar i centrant l'acció en el control del fenomen, però sense exercir la funció de prevenció primària o secundària que li és pròpia, i atribuint a més la culpa als adolescents i fent-los objecte de retrets.

2. Plantejament teòric

2.1. Adolescents vulnerables: els adolescents en conflicte amb la llei

Parlar d'adolescents en conflicte amb la llei no és el mateix que parlar del fenomen de la delinqüència juvenil, perquè són dues realitats coexistents en què una submergeix l'altra. És a dir, per ser adolescent en conflicte amb la llei cal haver passat per un procés d'adquisició de *pedigrí* que finalitza amb l'etiqueta preceptiva (entenent l'etiquetatge social com una manifestació de la majoria social que qualifica negativament els comportaments de les minories en desviar-se de les normes culturals i socials estandarditzades per la dita majoria), arran de la qual l'adolescent passa a ser considerat socialment i jurídicament com a jun *adolescent en conflicte amb la llei o menor infractor*.

Els adolescents en conflicte amb la llei o menors infractors són, únicament, els que compleixen els requisits següents. Primer, tenir l'edat compresa entre la mínima i la màxima que cada estat hagi legislat per poder ser imputat; a Espanya és entre els 14 i els 18 anys inclosos, per la qual cosa ser adolescent en conflicte amb la llei està subjecte a l'edat biològica d'aquell moment. Segon, haver comès una infracció tipificada per la llei, és a dir, una infracció tipificada també per a les persones adultes

i que quedi recollida en el Codi penal o les normes específiques sobre el cas. I tercer, haver estat detingut per la policia, acusat davant la justícia i objecte d'una determinada resolució, sigui judicial (educativa) o extrajudicial –els casos en què no arriba a haver-hi una sentència ferma, però sí que hi ha una mediació o negociació judicial (reparació o conciliació), un element en el qual no ens aturarem però que resula crucial en el procés d'etiquetatge del menor infractor.

Per tant, només les persones que compleixin aquests requisits podem dir que formen part del que conceptualitzem com a adolescents en conflicte amb la llei. Això significa que haurem d'executar dues mirades diferents: d'una banda, a la delinqüència juvenil, entesa com els delictes que són comesos exclusivament per persones que no han assolit la majoria d'edat, siguin delictes judicialitzats o no; de l'altra, als adolescents en conflicte amb la llei.

El pas del món de la delinqüència juvenil a assolir l'estatus d'adolescents en conflicte amb la llei és fruit d'un procés de selecció (Manzanos, 1991), ja que no tots els adolescents que han comès delictes passen a ser etiquetats com a adolescents en conflicte amb la llei. Aquest procés de selecció es compon de diverses etapes que podem resumir-les en quatre: tipificació de determinades conductes com a delictes; criminalitat no percebuda; criminalitat percebuda i perseguida (com la criminalitat que reflecteixen les enquestes de victimització o les diligències policials obertes, per exemple); i, finalment, criminalitat percebuda, perseguida i no penalitzada. Cadascuna d'aquestes etapes implica un moment d'elecció entre inclusió i exclusió.

Aquest procés de selecció col·loca els adolescents i joves en una situació de vulnerabilitat, perquè en funció que siguin inclosos o exclosos del procés, seran etiquetats com a adolescents en conflicte amb la llei, amb les implicacions socials i legals que implica. Aquesta selecció no està restringida únicament a l'àmbit de la tipificació dels delictes, sinó que també abraça el procés judicial, en què hi ha uns quants moments que ofereixen l'oportunitat de decidir autrar el procés, i en el qual es donen diferències de criteri judicial sobre la instrucció, entre les intervencions dels diferents jutjats davant d'un mateix cas. Això fa que el pas pel mateix sistema sigui un altre moment d'inclusió-exclusió. Segons Roldán (2009), hi ha prejudicis que operen en el sistema judicial contra les classes més desafavorides. Davant de dues persones que cometen dos delictes semblants, les circumstàncies socials i familiars, el vincle amb la feina o els estudis, etc., provocaran que s'imposi una pena o una altra; i a les classes més desafavorides se'ls imposa habitualment internaments, mentre que a les menys desafavorides se'ls ofereixen altres opcions com el sobreseïment, la substitució per una multa, un arrest domiciliari, etc.

2.2. La justícia juvenil a Espanya

La Llei orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM), respon a la necessitat d'una legislació específica sobre

la responsabilitat dels joves infractors menors de 18 anys, i va substituir la Llei dels tribunals tutelars de menors, que al seu dia va ser reformada per la Llei orgànica 4/1992. Aquesta llei i les reformes posteriors, que s'han anat succeint des de l'entrada en vigor de la llei –i fins i tot abans–, constitueixen la guia i el marc legislatiu de la intervenció que es duu a terme amb les persones anomenades *menors infractors*.

Aquesta llei conté dues finalitats ben definides. D'una banda, l'*interès superior del menor*, que fa referència al lliure desenvolupament de la personalitat, l'educació, la integració social, etc. I de l'altra, la *responsabilitat del menor sobre el fet*, tenint en compte que aquesta responsabilitat es planteja des d'una intervenció de naturalesa educativa, que a diferència del dret penal de persones adultes no pretén altres finalitats com, per exemple, la proporcionalitat entre el fet i la sanció.

Sense deixar de banda aquests principis, a l'article 7 de la LORPM es relacionen les mesures aplicables als menors infractors en funció del delictes i les circumstàncies de la persona. Aquestes mesures es poden classificar en dos grans grups atenent a la restricció de drets que comporta cadascun: privatives de llibertat (medi tancat) i no privatives de llibertat (medi obert).

El medi obert no implica l'internament del menor en un centre, tot i que té l'obligació de complir el contingut de la mesura específica que se li hagi imposat. A la província de València, les més habituals són la llibertat vigilada, les prestacions en benefici de la comunitat i les tasques socioeducatives, que constitueixen el 95,4% de les mesures imposades; el 4,6% restant està constituït per la resta de mesures judicials.

2.3. La participació de les comunitats autònomes i ajuntaments, específicament a la Comunitat Valenciana

L'execució de les mesures correspon a les comunitats autònomes que la duran a terme sota el control del jutge de menors que hagi dictat la sentència. El jutge s'encarrega, entre altres funcions, d'aprovar els programes d'execució de les mesures i de fer el seguiment de l'evolució dels menors durant el compliment d'aquestes mesures (LORPM, art. 44), per modificar-les, suspendre-les o reduir-les.

Amb aquests requisits legals, els òrgans competents de les comunitats autònomes assumeixen la responsabilitat de proveir els recursos i gestionar els programes educatius de la manera més adequada a la finalitat que han de complir. L'article 45 de la LORPM és, concretament, el que atribueix la competència per executar les mesures imposades pel jutge a les comunitats autònomes, sota el mandat del qual s'endegaran la creació, direcció, organització i gestió dels serveis, institucions i programes adequats per garantir l'execució correcta de les mesures previstes. En resposta a aquest precepte, totes les comunitats autònomes han procedit a organitzar els seus òrgans i estructures administratives des de l'entrada en vigor de la LORPM sense perjudici de les peculiaritats de cada comunitat autònoma. Per això cal descriure l'estructura administrativa específica que ha adoptat la Comunitat Valenciana per al cas.

L'estructura organitzativa i administrativa a la Comunitat Valenciana s'estableix en la normativa següent: a) Decret 92/07, de 6 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix l'estructura orgànica bàsica de la presidència i de les conselleries de la Generalitat Valenciana; b) Decret 122/07, de 27 de juliol, del Consell, pel qual s'aprova el Reglament orgànic i funcional de la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques; c) Ordre de 30 de juny de 2008, de la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques, per la qual es modifica l'Ordre de 28 de novembre de 2007, per la qual es desenvolupa el Reglament orgànic i funcional de la citada Conselleria, aprovat mitjançant el Decret 122/07; d) Llei 26/2018, de 21 de desembre, de drets i garanties de la infància i l'adolescència; i e) Llei 3/2019, de 18 de febrer, de la Generalitat, de serveis socials inclosius de la Comunitat Valenciana.

La Llei 26/2018 dedica el títol V a l'atenció socioeducativa de menors d'edat en conflicte amb la llei, entesa com "el conjunt d'actuacions i programes que es porten a terme en interès dels menors d'edat en conflicte amb la llei, amb la finalitat de procurar-ne la inclusió social i familiar".

En aquest conjunt d'actuacions i programes, la Generalitat Valenciana desenvoluparà les accions següents.

1. Accions de prevenció i inserció. La Generalitat prioritzarà les actuacions preventives, incidint en els factors de risc que originen la marginació i la delinqüència, i promourà els serveis i programes que donin suport a l'atenció de menors en situació de risc al seu entorn, mitjançant actuacions específiques d'oci, formació, promoció ocupacional, feina, convivència familiar i altres que contribueixin a la seva socialització adequada i que evitin que entri al sistema de reeducació de menors.

2. Accions d'assessorament i de conciliació i reparació. Els equips tècnics depenents dels jutjats de menors i de la Fiscalia de Menors els assessoraran sobre la situació psicològica, educativa i social del menor, així com de l'entorn social durant el procés judicial, i duran a terme les funcions de conciliació i reparació entre el menor i la víctima o la persona perjudicada.

3. L'execució de les mesures de medi obert. Serà duta a terme pels equips propis de l'ens autònom o d'entitats locals o privades sense ànim de lucre que financi. Es preveu que es faran servir tots els dispositius i recursos normalitzats, així com els serveis socials de base i especialitzats. Les administracions públiques estan obligades a col·laborar amb els serveis i recursos comunitaris disponibles al seu àmbit territorial, i han de procurar una atenció al menor separat de la persona adulta.

Les mesures judicials en medi obert amb la creació dels projectes d'intervenció educativa tenen com a objectiu que el menor o el jove, integrat a la comunitat on resideix, estigui supervisat per personal especialitzat i que, segons la mesura imposada, pugui acollir-se a:

- Centre de dia. Proporciona un ambient estructurat durant bona part del dia, en què es duen a terme activitats socioeducatives que puguin compensar la manca de l'ambient familiar.

- Llibertat vigilada. Es treballa perquè el jove adquireixi les habilitats, capacitats i actituds necessàries per a un desenvolupament personal i social correcte.
- Tasques socioeducatives. Activitats específiques de contingut educatiu que en faciliten la reinserció social.
- Tractament ambulatori. Programes terapèutics que ajuden a les persones grans que presenten amb dependència, l'interès més gran dels quals és que el jove sigui tractat a la seva comunitat i pugui rebre intervenció diferent d'assistència mèdica i psicològica.
- Permanència cap de setmana. Combinació d'elements d'arrest de cap de setmana, tasques socioeducatives i prestació en benefici de la comunitat.
- Convivència amb una persona, família o grup educatiu. Proporciona un ambient de socialització positiu a través de la convivència.

4. L'execució de les mesures privatives de llibertat seran executades en centres específics anomenats *centres de reeducació o socioeducatius de menors*, que poden ser públics o privats, si bé s'ha de procurar que siguin de titularitat de la Generalitat, tot i que se'n pot concertar la gestió amb altres entitats públiques o privades sense ànim de lucre. Tots els centres de reeducació de menors hauran de disposar d'un projecte global que reculli la identitat del centre, el projecte tècnic d'actuació i les normes de funcionament i convivència.

5. Actuacions posteriors a l'execució de les mesures. Un cop finalitzada l'execució d'una mesura, si el menor infractor necessita ajuda per culminar la integració, s'oferiran actuacions d'orientació o suport que prolonguin les accions facilitadores de reinserció i ajustament social, i se n'encomanarà l'execució als serveis especialitzats. La Generalitat afavorirà el desenvolupament de programes de suport, tutela i inserció sociolaboral de menors que hagin estat sotmesos a alguna mesura judicial.

Tal com es pot deduir de la normativa pròpia, la Generalitat preveu actuacions de prevenció, execució de mesures i actuacions un cop finalitzades les mesures. La Generalitat serà la responsable de la titularitat derivada de l'execució i s'assegurarà que el programa individualitzat d'execució de la mesura aprovat pel jutge de menors contingui un projecte educatiu individualitzat d'acord amb les característiques personals de cada menor, amb una planificació d'activitats, objectius, seguiment i avaluació periòdica.

D'aquesta manera, l'òrgan administratiu competent per al compliment del mandat legislatiu assenyalat anteriorment és la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques, que per a aquesta finalitat comptarà amb la Secretaria Autònoma de Justícia, i depenent d'aquesta última, la Direcció General de Justícia i Menor.

La Direcció General de Justícia i Menor assumeix les funcions en matèria de relacions amb la justícia, atribucions sobre el menor derivades de l'aplicació de la LORPM, víctimes de delictes i violència de gènere,

col·legis professionals, associacions, fundacions, registres i notariat. En matèria de reeducació i reinserció de menors infractors li correspon elaborar, promoure i executar les mesures per assegurar una política integral en benefici dels menors, exercint les funcions que la normativa vigent atribueix a la Generalitat, en concret: a) Coordinar els recursos de reeducació i reinserció social de menors infractors; b) Coordinar les competències atribuïdes a la Generalitat i a les entitats públiques en l'execució de les mesures judicials, en aplicació de la legislació vigent en matèria de responsabilitat penal de menors infractors; c) Supervisar les actuacions relatives als serveis i centres de reeducació i reinserció social de menors, inclosos els tràmits d'autorització i inscripció al règim d'entitats, centres i serveis, així com, si escau, la tramitació d'expedients sancionadors; d) La tramitació, formalització i seguiment de concerts amb centres de reeducació i reinserció social de menors; e) La preparació i el seguiment de subvencions destinades al foment de centres i programes de reeducació i reinserció social de menors; i g) El control, la coordinació i el seguiment dels equips tècnics de menors i família.

Respecte a les competències de les administracions locals, a l'article 147 s'estableixen les següents:

- La col·laboració en l'execució de les mesures judicials imposades als menors infractors, afavorint l'ús dels recursos comunitaris, amb les entitats públiques o privades que formalitzin instrument jurídic amb l'ens autonòmic.
- L'execució material de les mesures judicials imposades als menors infractors, afavorint l'ús dels recursos comunitaris, amb les entitats públiques o privades que formalitzin instrument jurídic amb l'ens autonòmic.

En aquest sentit, és l'administració autonòmica la responsable de l'execució de les mesures (sota control judicial), la creació i la supervisió dels centres, la firma de convenis amb les administracions locals i entitats sense finalitats de lucre, la responsable de disposar de mitjans suficients, dinamitzar els equips i formar els professionals, ordenar el procés i la coherència del sistema de reeducació amb el de protecció, així com d'assegurar la participació dels equips comunitaris.

3. Plantejament metodològic

L'objecte de la investigació és la realitat dels adolescents en conflicte amb la llei, així com la feina duta a terme en el medi obert pels diferents equips professionals que treballen amb aquest col·lectiu, per poder indagar tant un element com l'altre. Podem afirmar que aquesta investigació, i per tant les investigadores, s'ha enfocat des del punt de vista metodològic des de la pluralitat en la percepció del fenomen, tant per a la revisió de les dades obtingudes per les diferents institucions públiques, com pels equips professionals que treballen amb els menors, a través de les seves vivències i experiències.

L'objectiu general d'aquesta investigació ha estat conèixer el perfil sociodemogràfic dels adolescents en conflicte amb la llei, el de la seva unitat de convivència i, sobretot, la feina duta a terme des del medi obert pels diferents equips professionals que treballen amb aquestes persones.

Per assolir aquest objectiu s'han fet servir dues tècniques diferents. En primer lloc, s'han dut a terme entrevistes en grup amb els equips professionals la funció principal dels quals al seu lloc de treball és implementar les mesures judicials en medi obert. S'han fet sis reunions d'equip, una cada dos mesos, en la mateixa data que els professionals es reunien per a les seves reunions professionals. En les dues primeres entrevistes es va recopilar informació sobre les dades sociodemogràfiques, els tipus de mesures judicials implementades i els delictes. En les dues entrevistes intermèdies es va parlar de la intervenció amb els adolescents en conflicte amb la llei que es duu a terme en les diferents institucions i la coordinació amb els diferents àmbits. I, finalment, en les dues últimes entrevistes es va treballar sobre les conclusions i els reptes en les intervencions futures, a més de les possibles millores des de l'àmbit de la intervenció socioeducativa i preventiva.

Cal destacar que tots els professionals que han participat en les entrevistes tenen una experiència laboral en aquest camp de més de 10 anys i estudis universitaris relacionats amb l'educació social, però sobretot que són treballadors i treballadores socials, encara que a aquests estudis inicials n'hi hagin sumat d'altres, com els graus en Psicologia, Sociologia o Criminologia, sobretot.

En segon lloc, s'ha fet servir la tècnica de l'anàlisi de fonts primàries, concretament la memòria anual elaborada per ajuntaments o mancomunitats de la província de València que implementen les mesures judicials en medi obert. Aquestes dades s'han tractat amb l'SPSS, una eina informàtica que ens permet saber les relacions en diferents nivells de les mateixes dades, si és que es donen.

En relació amb la primera tècnica, cal indicar que van participar-hi 16 entitats públiques que implementen mesures en medi obert (Alaquàs, Aldaia, Algemesí, Alzira, Burjassot, Carcaixent, Cullera, Gandia, Mancomunitat dels Camp de Túria, Mancomunitat de Municipis de la Safor, Sagunt, Torrent, València i Xàtiva), i que no van participar-hi només 4 ajuntaments: els de Paiporta, Montcada, Ontinyent i Sueca. Aquests municipis no hi han participat, en alguns casos, perquè els seus tècnics fa molt poc temps que treballen en aquest àmbit d'intervenció i no se sentien preparats per a les entrevistes; i en altres casos, perquè les dates de les entrevistes coincidien amb altres obligacions laborals (judicis, advertències, etc.) que no els van permetre-hi ser-hi o participar en aquestes entrevistes.

L'ús de la segona tècnica ens ha permès assolir una revisió de les dades tant d'una manera univariable com multivariable. En relació amb el tractament univariable, cal indicar que s'ha efectuat amb caràcter exploratori; en canvi, el tractament multivariable s'ha efectuat amb caràcter explicatiu.

L'anàlisi de les dades ens ha permès presentar-les en les dimensions següents: sociodemogràfica, familiar, jurídica i d'intervenció. En la dimensió sociodemogràfica es presentaran els resultats sobre l'edat, el sexe, la nacionalitat, el nivell acadèmic i el lloc de residència de l'adolescent en conflicte amb la llei. En la dimensió familiar es presentaran les dades relacionades amb el tipus de nucli de convivència, el nombre de germans que té el jove, el nivell econòmic de la unitat familiar i la situació laboral familiar. En la dimensió jurídica es farà referència a la mesura judicial i recollirà les dades dels tipus de mesures implementades, tant les fermes com les cautelars, les faltes i els delictes comesos, a més dels menors atesos sense execució. I finalment, la dimensió que anomenem *d'intervenció* recull els continguts de la intervenció, tant de l'àmbit formatiu com laboral i social, i fins i tot qualsevol altre tipus de continguts.

Cal destacar que inicialment es va decidir treballar amb una mostra de la població i no pas amb tota, però més tard es va decidir treballar amb tota la població; per tant, les dades d'aquesta investigació inclouen els 845 menors que van complir alguna mesura judicial en medi obert l'any 2019 a la província de València i les 934 mesures judicials que se'ls van implementar el mateix any.

4. Característiques i perfil de les persones adolescents en conflicte amb la llei

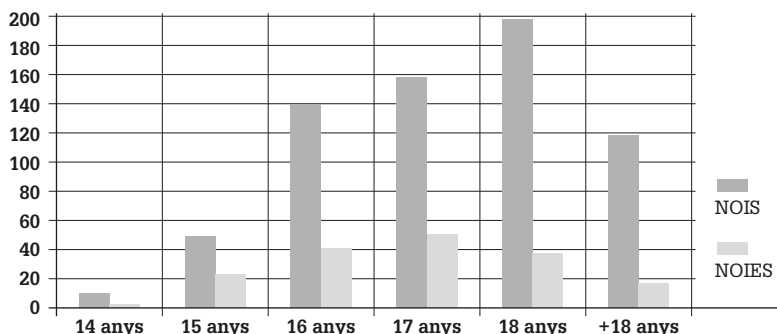
Abans de començar presentant el perfil dels adolescents en conflicte amb la llei, cal tenir en compte que, tal com acabem de dir, s'ha treballat amb els 845 menors amb qui s'han implementat les 943 mesures judicials en medi obert. Això vol dir que només reincideixen el 10,53% dels adolescents en conflicte amb la llei, amb una nova mesura judicial amb sentència ferma, tot i que cal indicar que aquest percentatge està relacionat amb la possibilitat de rebre diverses mesures imposades per un mateix delictes que són compatibles les unes amb les altres.

4.1. Dimensió sociodemogràfica

En primer lloc, cal dir que gairebé el 80% del col·lectiu d'adolescents en conflicte amb la llei són homes, enfront del 20%, aproximadament, de dones.

Si observem l'edat dels adolescents en conflicte amb la llei (fig. 1), veiem que, majoritàriament, l'edat en què els homes delinqueixen més són els 17 anys, mentre que les dones ho fan als 16. Però potser el més interessant d'aquestes dades és que, en el cas dels homes, es tripliquen els casos dels 15 als 16 anys, i als 17 i als 18 augmenten significativament, mentre que en el cas de les dones augmenta el doble dels 15 als 16 anys, i als 17 augmenta però mínimament, alhora que disminueix significativament als 18 anys.

Figura 1. Edat en què s'aplica una mesura judicial (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

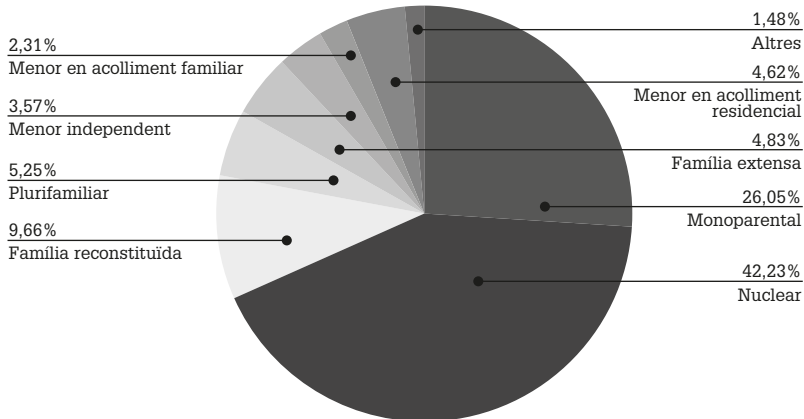
Si ens centrem en el nivell d'estudis adquirit o en curs, veiem que la majoria dels adolescents en conflicte amb la llei s'inclouen en quatre grans grups: adolescents que estan cursant algun nivell universitari (26%), educació secundària obligatòria (22%), nivells d'alfabetització (19%) i, finalment, programes de formació professional bàsica i formació professional –bàsica o qualificada– (17%).

Per acabar, és important destacar que en aquesta dimensió només el 19% d'adolescents en conflicte amb la llei són estrangers, la gran majoria dels quals són sud-americans (49%) i només l'1,23% són asiàtics.

4.2. Dimensió familiar

En primer lloc, cal dir que els dos tipus de família en què s'inclouen més adolescents en conflicte amb la llei són les nuclears (42,23%) seguides de les famílies monoparentals (26,05%). És interessant destacar que el 6,93% dels menors tenen alguna mesura de protecció, sigui l'acolliment familiar, simple o permanent, i l'acolliment residencial. És a dir, trobem un conjunt molt petit d'adolescents que són atesos pel sistema de protecció abans d'haver comès un il·lícit penal, la qual cosa no permet confirmar que els adolescents que tenen alguna mesura de protecció tinguin més risc de rebre alguna mesura judicial. És interessant també destacar que en els casos de mesures de protecció residencials, el tècnic d'intervenció no treballa amb la unitat familiar d'origen, sinó amb altres professionals, habitualment treballadors i treballadores socials, que són els responsables d'aquests menors.

Figura 2. Tipologia del nucli de convivència dels adolescents en conflicte amb la llei (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

De tots els adolescents en conflicte amb la llei, només 8 són adoptats, 5 dels quals són fruit d'una adopció internacional.

Si continuem fixant-nos en la composició familiar, veiem que el 37,53% dels adolescents en conflicte amb la llei tenen només un germà, el 22,47% tenen dos germans, el 15,73% són fills únics i el 13,93% tenen tres germans. La resta d'adolescents en conflicte amb la llei tenen quatre o més de quatre germans.

Si s'observa la situació laboral de la unitat familiar, veiem que tenen feina el 69% dels pares i el 60% de les mares. A més, dels que no treballen, el 17% dels pares tenen alguna mena d'ingrés, pel 10% de les mares.

Per acabar l'anàlisi d'aquesta dimensió, revisem el nivell econòmic familiar. Mñes del 68% dels adolescents en conflicte amb la llei tenen les necessitats bàsiques cobertes; el 4,68% de les famílies es troben en una situació de pobresa cronificada. Aquestes dades ens mostren, en general, uns adolescents en conflicte amb la llei que no tenen problemes de pobresa, ja que els que pateixen una pobresa severa i hereditària dins de les pròpies unitats familiars representen un percentatge molt baix.

4.3. Dimensió jurídica

Si ens centrem en la dimensió jurídica, podem fixar-nos d'entrada en les mesures judicials que s'implementen: el 2,25% són cautelars, un percentatge molt baix, encara que el que és característic d'això és que totes han estat llibertats vigilades, que representen el 3,79% de totes elles.

En relació amb les mesures judicials fermes observem que el 51,37% són llibertats vigilades, a les quals cal afegir el 7% de les llibertats vigilades com a segon període d'internament. És interessant destacar que en els últims anys aquestes mesures tenen una duració d'uns 8 mesos, aproxi-

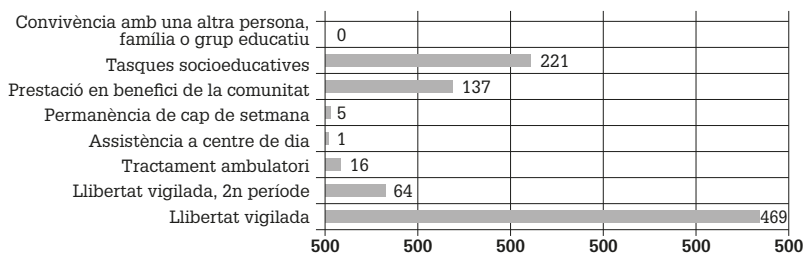
madament; és a dir, que parlem de condemnes bastant prolongades quan són llibertats vigilades com a segon període d'internament, una situació en què ja s'ha treballat en tots els àmbits amb l'adolescent durant el seu internament, que s'incorpora a la vida en llibertat amb noves capacitats i habilitat, les quals depenen de l'equip tècnic que es puguin implementar en la comunitat d'origen i permetin a l'adolescent aconseguir la inclusió social.

A continuació, trobem les tasques socioeducatives (24,21%), en què el temps mitjà de la durada també ha anat augmentant els últims anys, segons manifesten els equips tècnics professionals de mesures judicials en medi obert.

En tercer lloc, trobem les prestacions en benefici de la comunitat (15%), de durada molt variada, tot i que hi ha mesures de fins a 90 hores, excessivament llargues, pel que diuen els equips professionals que treballen en aquesta àrea d'intervenció.

Finalment, és interessant destacar que, tot i conviure amb una altra persona, família o grup educatiu, és una mesura que s'ha d'implementar en medi obert, a la nostra comunitat autònoma es duen a terme als centres de reeducació, on el menor ha d'acceptar el règim del centre. Segons diuen els professionals dels diferents equips tècnics en medi obert, la mesura judicial de convivència amb una altra persona, família o grup educatiu no arriben a rebre-la mai, perquè com que s'implementen en medi tancat, la mesura es deriva a aquests recursos, la qual cosa suposa una vulneració clara dels drets del menor i del principi "l'interès superior del menor", ja que en implementar una mesura de medi obert en medi tancat es perjudica grument la persona que l'ha de complir.

Figura 3. Mesures judicials implementades (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

Com veiem a la figura anterior, només s'ha implementat una mesura de convivència amb una altra persona, família o grup educatiu, en medi obert, mentre que 167 s'han complert en un centre de reeducació que pot ser de règim obert, semiobert o tancat.

Si ens centrem en els delictes comesos, veiem que el més habitual és el robatori, en totes les seves variants (30,46%), seguit pe delicte de lesions (13,02%), la violència familiar (11,87%) i el furt (10,58%). És interes-

sant destacar que quan parlem de violència familiar, parlem sobretot de violència filioparental; a més, i segons afirmen els equips professionals, es tracta del delicte més comès pels adolescents en conflicte amb la llei (45%), fet que confirma la tesi doctoral de Reina (2017). A més, és molt habitual que aquest delicte vagi acompanyat d'alguna mesura cautelar o d'una sentència ferma, en què s'imposi la convivència amb una altra persona, família o grup educatiu, que com ja hem dit s'implementen en centres de reeducació i no en medi obert.

En relació amb les faltes, les dues més comeses són les faltes contra el patrimoni (60,56%) i les faltes contra les persones (38,03%).

És molt interessant destacar que els equips tècnics professionals de mesures judicials en medi obert duen a terme una gran tasca atenent menors que no tenen una mesura a executar, sigui per la feina preventiva amb adolescents que han comès un il·lícit penal però que no han rebut encara una sentència sobre aquesta situació, o per la feina que es duu a terme després quan s'acaben les mesures judicials per continuar donant suport als adolescents en la seva inclusió social. Entre les actuacions que es duen a terme amb aquests joves hi ha els contactes telefònics (61,13%) i les visites domiciliàries (33,06%), i els objectius de la intervenció van dirigits o bé a la prevenció o bé a la inclusió social.

4.4. Dimensió d'intervenció

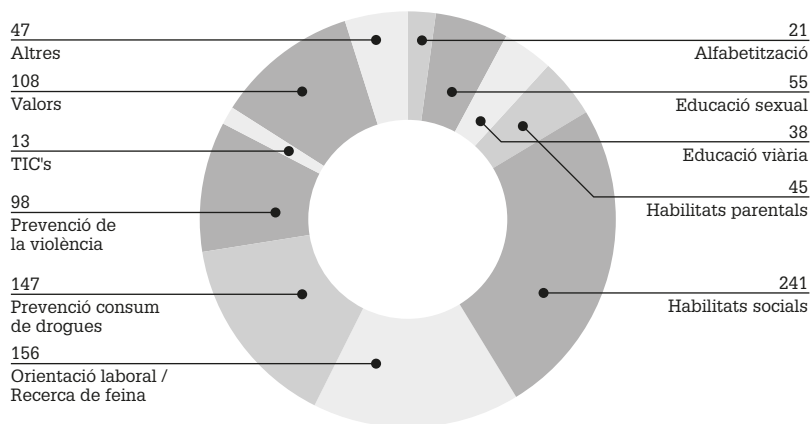
Arribats a aquest punt, presentarem les dades referents a la intervenció que duen a terme els tècnics de mesures judicials en medi obert. En primer lloc, presentarem les dades referents als continguts formatius: el 62,83% de les activitats formatives són tallers a càrrec dels mateixos tècnics. Segons els professionals, els tallers que solen dirigir són habitualment sobre la responsabilitat, la gestió de les emocions, la planificació familiar i sexual i la circulació viària, entre d'altres.

Si ens centrem en les activitats prelaborals que s'implementen, veiem que són d'índole molt diversa, i els més seguits són, sobretot, els tallers prelaborals de mecànica, perruqueria, estètica, informàtica, cuina i hostaleria.

En relació amb la formació professional bàsica o qualificada, observem que els més sol·licitats són els de perruqueria, estètica, fusteria, fusteria metàl·lica, cuina, administració, electricitat i electrònica.

Les activitats formatives més implementades pels mateixos equips tècnics professionals de mesures judicials en medi obert són les d'habilitats socials (24,87%), l'orientació laboral i recerca de feina (16,10%), la prevenció del consum de drogues (15,17%), els valors (11,14%) i la prevenció de la violència (10,11%).

Figura 4. Intervencions implementades amb adolescents en conflicte amb la llei (València, 2019)

Font: Elaboració pròpia.

En relació amb els cicles formatius, tant de grau mitjà com de grau superior, veiem que només en el 3,2% dels casos estan estudiant algun d'aquests graus, que són d'índole molt diversa.

Si ens centrem en l'ensenyament secundari obligatori, veiem que, tot i que els adolescents en conflicte amb la llei són grans, estan cursant, sobretot, primer (55,33%) o segon (24,67%) de l'educació obligatòria, la qual cosa confirma el que diuen els equips professionals: que molts adolescents solen fracassar en el sistema educatiu, almenys en principi, ja que tot i que no solen obtenir el graduat en educació secundària obligatòria, més endavant, amb 18 anys i a través de l'educació per a adults, tornen a incorporar-se a l'educació reglada i obtenen aquesta titulació i altres de superiors.

Finalment, és interessant destacar que amb aquests joves també s'implementen accions per obtenir el graduat escolar en aules d'educació permanent d'adults (43,94%) i classes d'alfabetització (21,21%).

Si ens centrem en els continguts laborals de la intervenció que s'implementa amb els adolescents en conflicte amb la llei, observem que amb el 45,05% dels homes es treballa en la recerca activa de feina, seguida de la incorporació al mercat laboral en llocs de treball informals (23,76%). Amb les dones, passa alguna cosa similar, tot i que el percentatge relacionat amb la recerca activa de feina és lleugerament més baix (37,5%), però pel que fa a la incorporació al mercat laboral en llocs de treball informal el percentatge de dones és una mica més alt (25,89%).

En relació amb els continguts socials, es pot afirmar que les tasques socioculturals són les més implementades en les mesures judicials (59,5%), seguides de les tasques solidàries i humanitàries (25,47%), i finalment trobem les tasques de manteniment i millora de l'entorn (15,03%).

Per acabar amb la dimensió de la intervenció, podem parlar d'altres continguts que es donen en les mesures judicials que s'implementen en medi obert: l'establiment de regles o pautes conductuals (61,5%) i la teràpia o sessions psicològiques o psiquiàtriques (35,94%). En aquesta mena d'intervenció, la unitat de convivència o la família d'origen dels adolescents en conflicte amb la llei prenen un paper rellevant, i es recolzen en els equips específics d'intervenció amb infància i adolescència dels equips de serveis socials de les diferents entitats públiques i a les unitats de salut mental, tant infantils com adultes.

5. A tall de conclusió

Per acabar, presentarem les dotze conclusions més importants a què han arribat les investigadores amb les dades obtingudes.

Els adolescents cometen delictes a una edat tardana, raó per la qual una gran majoria dels casos han de complir la mesura judicial quan ja han fet els 18 anys. A més, tant els homes com les dones tendeixen a començar a delinquir entre els 15 i els 16 anys, una edat en què hi ha un gran augment en la comissió de fets tipificats com a il·licits penals.

Encara que el 58% dels adolescents en conflicte amb la llei només hagin obtingut estudis d'educació secundària obligatòria en les seves formes més diverses, el 42% tenen o estan cursant estudis superiors, i el 26 dels quals, estudis universitaris. Això ens fa pensar que els adolescents no provenen d'una situació en què no hagi pogut tenir lloc la seva inserció educativa, sinó que, al contrari, aquests adolescents assoleixen els estudis desitjats i tenen facilitats a l'hora de triar professió en la seva futura inserció laboral.

Aquests adolescents en conflicte amb la llei pertanyen gairebé en la meitat dels casos a famílies nuclears i tenen com a mínim un germà; és a dir, són famílies constituïdes per pare i mare biològics i dos fills.

En relació amb les famílies d'aquests joves, veiem que, la gran majoria, tenen els dos progenitors treballant, i si no treballen, almenys tenen ingressos econòmics estables, raó per la qual el nivell econòmic d'aquestes famílies cobreix les seves necessitats bàsiques. Relacionat amb això, és interessant destacar que només el 4,68% de les famílies es troben en una situació de pobresa cronificada que implica que els adolescents en conflicte amb la llei es trobin en una situació de risc d'exclusió social per motius socioeconòmics. És a dir, a València ens trobem un col·lectiu d'adolescents en conflicte amb la llei que no tenen cap mena de problema econòmic i que no cometen el delicte per cobrir les seves necessitats o les dels seus familiars; per tant, no és la necessitat el que justifica la comissió dels delictes per part d'aquests joves. Els últims anys, segons manifesten els tècnics dels equips de medi obert, hi ha hagut un canvi en el perfil dels adolescents en conflicte amb la llei, ja que la gran majoria no presenten problemes econòmics o d'índole similar.

Si ens centrem en el tipus de mesures judicials que compleixen aquests adolescents en conflicte amb la llei, veiem que majoritàriament es tracta de llibertats vigilades, amb una durada de 8 mesos, aproximadament. A continuació, les tasques socioeducatives en què el temps mitjà de durada ha anat augmentant els últims temps. Aquestes dues mesures recullen més del 75% de les mesures judicials en medi obert, i totes dues es dilaten en el temps, la qual cosa comporta que els tècnics de mesures judicials tendeixin a establir mesures d'un any per l'altre, i això passa tant en el cas de les dones com dels homes.

Un altre fet essencial que cal remarcar en aquest apartat de conclusions, més concretament a l'hora de parlar de mesures judicials, és que tot i que s'imposen convivències amb altres persones, famílies o grups educatius, aquestes mesures no s'implementen en medi obert, sinó que s'implementen en un centre de reforma, raó per la qual una mesura judicial no privativa de llibertat es converteix en una mesura judicial en medi tancat (privativa de llibertat), cosa que incompleix la naturalesa de la mateixa mesura i vulnera els drets del menor i un dels principis de la llei, que és l'"interès superior del menor".

En relació amb el tipus de delictes que cometen els adolescents en conflicte amb la llei veiem que el que cometen més és el robatori, en totes les seves variants, tot i que quan separem per sexes observem que és el delictes més comès entre els homes, mentre que el més comès entre les dones és el de violència filiofamiliar.

A continuació, per acabar presentarem les conclusions sobre la intervenció. En primer lloc, destaquem que les activitats formatives més implementades amb els adolescents en conflicte amb la llei són les d'habilitats socials l'orientació laboral, la recerca de feina, la prevenció del consum de drogues i de la violència, i els valors.

En relació amb els estudis, les intervencions van dirigides a l'obtenció del graduat escolat a les aules d'educació permanent d'adults. Mentre que en l'àmbit laboral, les intervencions van dirigides a la recerca activa de feina o a la inserció al mercat laboral en llocs de treball informals.

Amb aquests joves també s'intervé en l'àmbit familiar, sobretot establint regles o pautes conductuals i també amb teràpies o sessions psicològiques o psiquiàtriques.

Finalment, en relació amb els adolescents en conflicte amb la llei, podem afegir que els equips tècnics fan una gran tasca preventiva, ja que en molts casos s'intervé tant abans com després d'implementar la mesura judicial amb el jove. A més, en alguns casos, a aquests professionals se'ls demana orientació en altres àmbits, com el de l'educació o la sanitat.

Com a dada diferenciadora, i com hem indicat en el paràgraf anterior, entre la intervenció dels equips tècnics de mesures judicials a la província valenciana, una dada a destacar és la prevenció que es fa amb els adolescents en diferents localitats, que es fonamenta en una estreta coordinació amb els departaments de policia local, que a l'hora d'informar d'un il·lícit penal a la Comissaria de Policia Nacional i, si convingués, a la Fiscalia de Menors, també informen de totes aquestes circumstàncies als

equips de mesures judicials de les seves localitats, tant si l'adolescent té o no l'edat penal, perquè es pugui iniciar un pla d'intervenció preventiu abans d'arribar al sistema judicial. També és interessant destacar la tasca preventiva que duen a terme en altres àmbits, com els sistemes educatius –tant reglats com no reglats–, el sistema sanitari i tots aquells que sol·licitin la seva intervenció.

Referències bibliogràfiques

- Asociación valenciana de técnicos/as de medidas judiciales en medio abierto (2019). *Memoria anual de las medidas judiciales implementadas en medio abierto en la Provincia de Valencia durante el año 2019*. València: Ajuntaments d'Alaquàs, Aldaia, Algemesí, Alzira, Burjassot, Carcaixent, Cullera, Gandia, Sagunt, Torrent, València i Xàtiva, i les Mancomunitats Camp de Túria i Mancomunitat de Municipis de la Safor
- Beck, U. (1998). *La sociedad del riesgo. Hacia una nueva modernidad*. Barcelona: Paidós.
- Castel R. (1995). De la exclusión como estado a la vulnerabilidad como proceso. *Archipiélago*, 21, 27-36.
- Laparra, M., Obradors, A., Pérez Eransus, B., Pérez Yruela, M., Renes, V., Sarasa, S., Subirats, J., i Trujillo, M. (2007). Una propuesta de consenso sobre el concepto de exclusión. Implicaciones metodológicas. *Revista Española del Tercer Sector*, 5, 15-58.
- López Blasco, A., Monje, M., Navarro, J. A., i Uceda, F. X. (2006). *¿Existen los jóvenes desfavorecidos?* Valencia: Consorci Pactem Nord.
- Manzanos, C. (1991). *Cárcel y marginación social*. San Sebastián: Tercera Prensa.
- Morente, F. (1997). *Los menores vulnerables: aproximación sociológica a los orígenes de la desigualdad social*. Jaén: Universidad de Jaén.
- Reina, E. (2019). *Adolescentes infractoras: Una perspectiva de género ante los procesos de conflicto con la ley. Un estudio de la Comunidad Valenciana* (Tesi doctoral). Universitat de València, València.
- Roldán, H. (2009). *Introducción a la investigación criminológica*. Granada: Comares.